

QUADERNS

=====
d'Estudis Arenyencs
=====

Núm. 6 - Setembre 1998

Josep Maria Miquel i Vergés

- Entre l'estima a les arrels i l'obertura a la terra acollidora ..... *Miquel Rubirola i Torrent*
- Cronologia ..... *M. Assumpció Ribas*
- A la memòria de l'enyorat i sempre estimat pare, ... *Maria-Eugènia Miquel de De La Mora*
- Ventant la memòria ..... *Josep Montmany i Vidal*
- Records d'en Josep M. Miquel i Vergés ..... *Jordi Palomer i Pons*
- La vida arenyenca de Josep M. Miquel i Vergés
(1903-1939) ..... *Agustí Espriu i Malagelada*
- Josep M. Miquel i Vergés,
una revisió del XIX català en els anys 30 ..... *Josep M. Balaguer*
- Ferran de Pol i Miquel i Vergés:
records d'una amistat literària ..... *Josep-Vicent García i Raffi*
- En la mort d'en J. M. Miquel i Vergés ..... *Ferran de Pol*
- Lletra a Lluís Ferran de Pol (1956?) ..... *J. M. Miquel i Vergés*
- L'obra d'exili de Josep M. Miquel i Vergés ..... *Teresa Férriz Roure*
- Miquel i Vergés; historiador mexicà ..... *José María Murià*
- Josep M. Miquel i Vergés i la llengua catalana ..... *Mila Segarra*
- Les novel·les de l'Arenys perdut ..... *Jordi Castellanos*
- Fragment de la novel·la inèdita *Un deliri de mar*.
- Sonets de Josep M. Miquel i Vergés guardonats amb la Flor Natural en els Jocs Florals
a Mèxic, el 8 de setembre de 1957
- Bibliografia de Josep M. Miquel i Vergés ..... *Mercè Cussó i Cervera*

E d i t a : A J U N T A M E N T D ' A R E N Y S D E M A R

prés del procés d'incorporació dels populars-comarcals²¹.

Resulta bastant evident que el marc interpretatiu recupera part de l'intent de síntesi idealisme-positivisme propi d'alguns dels corrents ideològicoculturals del tombant de segle, i s'allunya dels canvis en la interpretació sobre la Renaixença que es produeixen, aquests anys, en els àmbits acadèmics o paracadèmics. Vist així, es pot tendir a pensar que el model resulta fins a cert punt anacrònic i evidentment força allunyat de les nostres premisses actuals, deixo de banda ara el valor d'algunes de les seves aportacions erudites. Tanmateix l'interessant és com tota la interpretació del XIX de Miquel i Vergés és una presa de posició respecte de la crisi dels 30. Davant de totes les divisions que apareixen en la societat catalana i europea, el seu model interpretatiu apareix com una aposta relacionada amb els problemes del seu present: el de la incardinació d'acció individual i moviment col·lectius, l'harmonització de les oposicions entre elits i sectors populars, la superació de l'escepticisme com a actitud que impossibilita la resolució de la crisi, el rebuig d'uns models excessivament intel·lectualitzats, als que s'atribueix l'escepticisme i una tendència a la fugida de la realitat, etc. Tots problemes clau dels anys 30 i davant dels quals Miquel troba una solució en el que ell creu que caracteritza una determinada versió del catalanisme polític i cultural, uns determinats mecanismes i valors han possibilitat l'èxit del procés renaixentista i el seu abandona-

²¹ J. M. Miquel i Vergés, "L'escepticisme romàntic a Catalunya III", *LP*, 24/10/1935. Vegeu també "D'un homenatge. Apelles Mestres i la seva obra", *Mirador*, núm. 350 (31/10/1935).

ment pot dur a una impossibilitat de resoldre els problemes de la societat catalana, una determinada versió del catalanisme polític amb una forta base cultural és la solució davant dels perills de desarticulació que l'amenacen. El passat és reinterpretat des de les opcions i necessitats del present, unes opcions que intenten de resoldre, des d'una determinada perspectiva ideològica, els problemes que s'hi perceben o, vist d'una altra manera, la interpretació del passat intenta mostrar el procés de sorgiment i decantament dels valors que es defensen en el present. Sempre la mateixa llarga història i, d'aquí, un dels sentits que pot tenir l'acostament a la figura de Miquel i Vergés, no perquè puguem coincidir amb els seus plantejaments i solucions, entre d'altres coses perquè els nostres problemes no són exactament els mateixos, sinó perquè ens ensenya molt sobre el nostre passat immediat i a través d'ell sobre com i perquè es construeixen les històries de la Història.

Josep M. Balaguer

*Professor del Departament de Filologia
Catalana de la Universitat Autònoma
de Barcelona*

Ferran de Pol i Miquel i Vergés: records d'una amistat literària

Fills d'Arenys, fills de Catalunya

Ferran de Pol i Miquel i Vergés van ser amics. La diferència de vuit anys d'edat —Miquel nasqué el 1903 i Ferran el 1911— produí en un primer moment una relació allunyada del paternalisme, però amb una superioritat propensa al consell. L'amistat dels dos arenyencs seria llarga i profunda, malgrat les diferències o els canvis de residència.

Miquel va ser l'introduïdor de Ferran de Pol als ambients literaris i artístics d'Arenys de Mar. Era el centre de la vida literària de tots dos fins que marxaren a l'exili. Així quan Miquel hi funda *Oreig* el gener del 1932 compta amb Ferran de Pol. Per a Miquel, que arribà a col·laborar a *La Publicitat*, *Mirador* i *Revista de Catalunya*, aquest *Oreig* era una forma d'intervenir en la societat arenyenca. Per a Ferran de Pol era, però, l'inici d'una escriptura, el compromís polític. Hi fa de narrador, de crític literari i de cinema.¹ Tots dos compartiren també la militància a Acció Ca-

¹ Anys més tard Miquel faria referència a la primera col·laboració periodística de Ferran de Pol: «era una crítica sobre el llibre de poemes de la comtessa de Noailles, *L'honneur de souffrir*. Recordo, encara, la impressió que va causar-me aquell comentari en el qual Ferran de Pol profunditzava sobre la inquietud psicològica que batejava en els versos de la poetessa. En aquella ocasió Joan Draper —a qui caldria assenyalar, en tot cas, el mèrit de la predicció—, en expressar-me la seva sorpresa m'augurava un temperament.», J. M. Miquel i Vergés, «L. Ferran de Pol. Premi Narcís Oller, 1937», *Meridià* (28 gener 1938), p. 6.

talana Republicana, si bé Ferran té una menor presència pública com a militant.

A partir d'aquest moment, les referències literàries que relacionen els dos escriptors arenyencs són continuades. El 1933 Ferran presentà la narració curta *Els hereus de Xanta* als X Jocs Florals de l'Ateneu d'Arenys de Mar. Joaquim Ruyra presidí el jurat i Josep Maria Miquel i Vergés en fou el secretari. Ferran de Pol, que s'hi havia presentat amb el lema «D'on pot venir la inquietud de l'ona?», va rebre el premi extraordinari de narrativa Don Joan Colom. Miquel i Vergés, en una ressenya del volum que recollia els treballs guanyadors, comentà que *Els hereus de Xanta* «sorpren per la seva empenta imaginativa. L'autor ha sabut harmonitzar en un punt precís la força victoriosa d'un poble en èxode, amb la peripècia constant del seu exili. [...] L'ambició d'aquest poema, amb la seva múltiple complexitat de matisos, ens dóna l'esperança d'un nou autor preparat i conscient, l'autoexigència del qual ha fet nèixer, ben segur, aquesta prosa delicada.»² Mentre Ferran iniciava amb aquest conte la seua obra literària, Miquel i Vergés, que ja havia publicat el 1926 el seu primer poemari *Cançons d'estiu*, escrivia diverses obres de teatre en vers i prosa, narracions, crítica, etc. Els dos escriptors en conjunt foren prou polifacètics: teatre, periodisme, críti-

² J. M. Miquel i Vergés, «Un llibre cada dia. X Jocs Florals de l'Ateneu per celebrar el cinquantenari de la seva fundació. 1884-1934. Arenys de Mar 1934». És un article retallat conservat a l'Arxiu de Ferran de Pol.

ca literaria, narracions, assaigs, etc. Els separà la investigació filològica i la poesia, que Ferran no conreà mai.

Miquel sempre fou un lector atent de la prosa de Ferran. Per tant, quan aquest va guanyar el premi Narcís Oller de la Generalitat de Catalunya del 1938 amb «Tríptic: el sàtir-el frare-la donzella» Miquel i Vergés destacà un Ferran de Pol que s'ha «allunyat de les velles concepcions narratives, ha seguit fidel a la iniciació que potser crea una forma vaga i imprecisa de conte i en la qual els personatges resten velats, com si l'autor els cobrés a gratient d'una boirina que obliga a un esforç d'imaginació.»³

Aquest èxit literari de Ferran de Pol coincideix amb les acaballes de la guerra del 36. Una guerra que Ferran passa fent d'instructor de milícies i a les trinxeres del front d'Aragó mentre Miquel fa de secretari del conseller de justícia, Bosch i Gimpera.⁴ La vida dels dos arenyencs farà un tomb important, gairebé definitiu en les seues vides. La derrota republicana els empeny a l'exili, els trasllada a Mèxic on arriben tots dos l'estiu del 39.

Un exili compartit

Al país centreamericà els dos arenyencs intenten de refer la seua vida i cercar un treball estable. De bell nou, els destins de Miquel i Ver-

³ Miquel i Vergés, «L. Ferran de Pol. Premi Narcís Oller, 1937», p. 6.

⁴ Hi ha un fet que relaciona els dos amics, la guerra i la literatura. A l'arxiu de Ferran de Pol hi ha unes notes preparatòries del projecte de novel·la *L'afusellament del passat*. S'hi inclou la fotocòpia d'un dietari manuscrit: «La revolució a Arenys» de Miquel i Vergés.

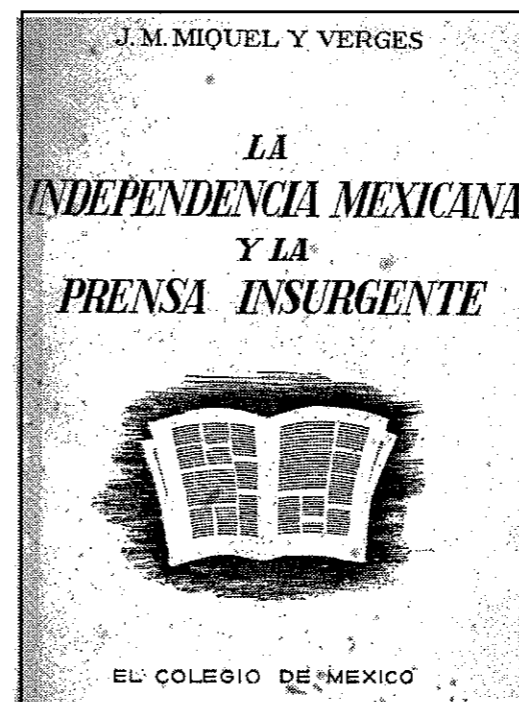
gés i Ferran de Pol van en paral·lel: estudien lletres a la universitat mexicana. El primer es doctorà en història i el segon en lletres. Miquel, a més, rep una beca del Colegio de México, una de les institucions més prestigioses en l'ensenyament i la investigació de les Ciències Socials.

Els dos amics intenten integrar-se a la vida cultural que organitzen els refugiats a Mèxic perquè el juny del 1941 figuren com a membres de la comissió de cultura de l'Orfeó Català. També des de l'inici de l'exili, els dos escriptors col·laboren en revistes catalanoamericanes. Els seus primers articles en català foren a la *Revista dels Catalans d'Amèrica* del mateix 1939, i, entre els col·laboradors, veiem que gran part ho seran posteriorment de *Full Català*.

A Mèxic les necessitats econòmiques, la possibilitat de continuar la tasca intel·lectual iniciada prèviament al país i la generositat cap als exiliats, convergiren en el treball periodístic, en les col·laboracions literàries d'uns quants catalans. Ferran i Miquel apareixen lligats a diversos projectes, revistes, publicacions. Tenim constància, a les primeries del 1940, de les ressenyes al *Boletín Bibliográfico Mexicano del Instituto Panamericano de Bibliografía y Documentación* de l'Editorial Porrúa o el treball al *Diccionario UTEHA*, entre d'altres. Pel que fa a la premsa, és conegut el treball de Ferran de Pol a *El Nacional* —Miquel també hi col·laborà—, font de gran part dels seus ingressos a l'exili i escola bàsica en el seu desenvolupament d'escriptor.

Ferran de Pol i Miquel i Vergés s'han incorporat a la vida cultural i universitària mexicana. El primer viu fonamentalment de les seues col·laboracions periodístiques i el segon ja s'ha convertit en un important historiador del segle XIX mexicà. Així serà Ferran de Pol qui res-

senyarà a la revista *Filosofia y Letras* del gener del 1943 el volum *La independencia de México y la prensa insurgente*, el primer fruit bibliogràfic de la llarga investigació mexicana de Miquel.

Miquel i Ferran fundadors de *Full Català*

Una de les col·laboracions més significatives i amb més èxit de la biografia intel·lectual de Ferran de Pol —i que comparteix parcialment amb Miquel— és la fundació de dues revistes catalanoamericanes d'exili: *Full Català* i *Quaderns de l'Exili*. L'octubre del 1941 els dos arenyencs participen amb Pere Matalonga i sota la direcció del poeta Josep Carner en la creació de *Full Català*. La seua creació ve donada per lligams d'amistat antics —Miquel i Vergés i Ferran de Pol o el primer i Josep Carner— o recents, fruit de l'experiència del camp de concentració —Ferran i Pere Matalonga. Segons Cèsar Pi-Sunyer, el treball de Miquel és el més valorable, ja que es trobava «gairebé sol» en les

tasques d'edició de la revista.⁵ Per a Ferran de Pol, *Full Català* «era una revista oberta i acollida de fet tots els escriptors exiliats. L'absoluta llibertat temàtica en feia en realitat una mena de calaix de sastre. No obstant això, el fet d'advocar per la unitat dels Països de Llengua Catalana, a través de treballs de Miquel i Vergés i meus, li donava en aquell moment una certa originalitat.»⁶

A la relació ja plena i antiga dels dos amics prompte aparegué la d'un tercer membre que fou decisiva en la relació de tots dos i en la vida de Ferran de Pol: Joan Sales. Sales havia arribat a Mèxic més tard perquè havia estat a la República Dominicana. Va entrar en contacte amb Ferran i Miquel i «ens vam adonar que ens unia no sols la idea de la unitat nacional, sinó una altra idea per a nosaltres molt senzilla, que si els catalans no feien res a la Segona Guerra Mundial en tant que catalans, els aliats no ens tindrien en compte. Nosaltres ens consideràvem sobretot catalans i nacionalistes, i procuràrem fugir de la postguerra de partits i capelletes que era l'exili mexicà.»⁷ La ràpida sintonia ideològica amb Miquel i Vergés i Ferran de Pol els va fer proposar reformes a *Full Català* que van induir Josep Carner i Pere Matalonga a retirar-se. Al número

⁵ V. Cèsar Pi-Sunyer, «"Parlament" de la Vetllada a la Memòria de J. M. Miquel i Vergés celebrada el 16 d'agost de 1956 per l'Institut Català de Cultura de l'Orfeó català», *Orfeó Català (Portantveu dels catalans de Mèxic)*, núm. 29 (1965), p.10.

⁶ L. Ferran de Pol, «Naixença, vida i mort dels *Quaderns de l'Exili*», *Serra d'Or*, núm. 298-299 (juliol-agost 1984), p. 23.

⁷ Mercè Ibarz, «La reedició de *Quaderns de l'Exili*, record d'una revista de combat [entrevista amb Joan Sales]», *Avui* (22 maig 1982), p. 25.

10 Miquel i Vergés figura com a director i Ferran de Pol fa de secretari de redacció, juntament amb Joan Sales. Alhora s'hi van incorporar com a col·laboradors Abelard Tona i Nadalmai i Vicenç Riera i Llorca. La revista desaparegué en el número 15, el desembre del 1942, quan el gerent Joan de Linares i Delhom va retirar el seu suport econòmic.

El darrer grup de *Full Català* va col·laborar en la redacció del *Columbia Dictionary of Modern European Literature* (1947). Sembla que fou el filòsof Eduard Nicol, que residia en aquella època als EUA, qui va donar les indicacions pertinents als responsables sobre els noms dels autors que farien les entrades.⁸ Miquel i Vergés es va ocupar de les entrades de Josep Carner, Pere Coromines, Ignasi Iglesias, Josep Maria López-Picó, L. Nicolau d'Olwer, Joaquim Rubió i Ors, Joaquim Ruyra i Josep Maria de Sagarra. Els escriptors dels quals Ferran de Pol fa l'entrada són: Joan Alcover, Prudenci Bertrana, Víctor Català, Miquel Costa i Llobera, Àngel Guimerà, Joan Maragall, Narcís Oller i Jacint Verdaguer. Pel que fa a Joan Sales, va escriure l'article dedicat a la literatura catalana en general.

Quaderns de l'Exili: la crisi ideològica d'una relació

De l'acabament de *Full Català* naixerà *Quaderns de l'Exili* el setembre del 1943. El grup fundador fou Josep Maria Ametlla, Lluís Ferran de Pol, Raimon Galí i Joan Sales. Miquel hi participà intensament durant el primer any. *Qua-*

⁸ V. Mila Segarra i Neira, «Pròleg», dins J. M. Miquel i Vergés, *La filologia catalana en el període de la Decadència*, Barcelona: Crítica, 1989, p. 30.

derns de l'Exili va ser una de les revistes més importants de l'exili català i fou, des de l'inici, una publicació diferent, tant pels seus continguts com pel seu tiratge, que arribà a ser de 4.000 exemplars. Ho era per als redactors, per als lectors de l'exili i per als de l'interior. Era gratuïta, mantinguda econòmicament per donatius i els anuncis comercials que s'hi incloïen. *Quaderns de l'Exili* era una revista politicocultural —qualificada per Ferran de Pol de «periòdic d'agitació nacional»— amb una forta intenció de crear opinió, la qual cosa originà polèmiques i actituds contràries.⁹ Va insistir en dos aspectes: el militar (la possibilitat de lluitar contra el franquisme des dels aliats amb la creació d'una unitat de combat catalana) i el nacionalisme (la necessitat d'avançar cap a la integració dels Països de Llengua Catalana). La nòmina dels col·laboradors fou extensa i varià al llarg dels anys. Alguns no tornaren a escriure-hi mai més a causa de les diferències ideològiques o personals. Un d'aquests fou Miquel i Vergés, que va ser expressament separat de la publicació, la qual cosa degué afectar Ferran de Pol. Miquel, però, fou copartícep de moltes idees de *Quaderns de l'Exili*. No pot ser d'una altra manera, entre altres raons, per la gran importància que el moviment i el concepte de Renaixença tenia per a la revista. I, precisament, Miquel era en aquells moments un dels màxims estudiosos d'aquest període. El problema, segons Mila Segarra, residia en el fet que «els homes dels *Quaderns* prenien la Renaixença

⁹ És el cas d'Agustí Bartra i Anna Murià. L'enfrontament afectava raons polítiques, literàries, estètiques i, fins i tot, personals. Anna Murià escriu un conte paròdic titulat «Tres» a *Catalunya*, núm. 101 (octubre 1944) fent referència a Sales, Ferran de Pol i Miquel i Vergés.

com un model de comportament humà i d'actuació nacional per al present, per a un redreçament nacional, que havia de passar indefectiblement per una "Renaixença militar".¹⁰ A més, Sales interpretava la història de forma diferent de Miquel, sobretot, pel que fa al significat de les guerres contra els francesos. L'edició del llibre de l'arenyenc, *Els primers romàntics dels països de llengua catalana* (Mèxic: Biblioteca Catalana, 1944), va fer-hi més evident les diferències. I així van publicar-se una ressenya i un article dissentint de les tesis de Miquel. L'enfrontament entre Sales i Miquel fou dur segons el testimoni de Riera Llorca, el qual acusa el primer d'autèntic perseguidor del segon.¹¹ També el fet que Miquel fos canceller de la República Espanyola, gràcies al nomenament d'ambaixador de Lluís Nicolau d'Olwer, provocà el rebuig per part del grup de Coyoacán. Segons Cèsar Pi-Sunyer «aquest nomenament i, sobretot, l'acceptació foren mal vistos per alguns esperits eternament refractaris, per trobar-los poc adients amb la línia nacionalista dels *Quaderns*, i això afectà profundament Miquel, qui sostenia que eren dues coses absolutament separades.»¹² En el número 20 (juny 1946) s'especifica que Miquel i Vergés «va haver de ser separat del Grup Editor dels *Quaderns de l'Exili* l'agost de 1944.»

¹⁰ Segarra, «Pròleg», p. 25.

¹¹ Per exemple, quan pressiona perquè Miquel i Vergés renunciï a la direcció de *La Nostra Revista* —publicació d'Avel·lí Artís— amenaçant-lo que faria pública la falsedat de la seua autoria d'una traducció del francès. V. V. Riera i Llorca, *Els exiliats catalans a Mèxic*, Barcelona: Curial, 1994, pp. 115-117.

¹² V. Pi-Sunyer, "Parlament", p. 10

Curiosament, fins dos anys després la revista no ho fa oficial. Prèviament s'hi destaca la incoherència de l'acceptació dels càrrecs republicans per part de Nicolau d'Olwer i Miquel i Vergés a través de la publicació d'uns articles anteriors, en què es veu una contradicció amb l'acceptació. Amb tot, Miquel i Vergés sempre es va sentir lligat als *Quaderns* per ideologia i per profunda amistat: «en parlà sempre com a cosa pròpia i es considerà fidel als principis dels *Quaderns*; els recordà amb afecte i quan algú li donava a relligar la col·lecció dels *Quaderns* al seu taller de relligat, no acceptava que se li retribuís la feina.»¹³

Arenys de Mar-Mèxic: la separació definitiva

Per a molts exiliats es produeix el dilema de tornar al país després de la fi de la guerra mundial. Ferran de Pol decideix de tornar a Arenys, on vol que nasca la seua filla. Miquel, però, s'hi queda: es troba ja assentat al país centreamericà. S'ha convertit en un important historiador i catedràtic d'Història de la Insurgència a la UNAM i a la Unió Panamericana. Ferran torna a Catalunya a les acaballes del 1948. Miquel no hi tornarà mai: va morir a Coyoacán el 3 de maig del 1964. El contacte epistolar continuà tot i que, segons Ferran de Pol, Miquel era «mal corresponal» per la seua irregularitat. Malauradament només s'han conservat 12 lletres de Miquel i 3 de Ferran datades entre els anys 1956 i 1964. Amb aquests documents podem resseguir els darrers interessos de Miquel: la seua obra literària inèdita i l'enyorança d'Arenys. Podem llegir

¹³ Riera i Llorca, *Els exiliats catalans a Mèxic*, p. 117.

comentaris personals o familiars (Ferran de Pol era el padrí de Maria Eugènia Miquel) i literaris de les respectives obres (Miquel explica com li ha agradat la lectura d'*Érem quatre* i les gestions per traduir-la al castellà).

Hi ha, en aquesta correspondència, un punt conflictiu: la falta d'edició de les obres catalanes de Miquel. Des de Mèxic va lluitar per no desaparèixer del panorama literari català, però el pas del temps hi jugava en contra. Havia guanyat l'Englantina (1942) i la Flor Natural (1957) dels Jocs Florals de Mèxic, però se sentia frustrat en les seues aspiracions. Al fracàs de la publicació del llibre sobre Antoni Puigblanch, que havia coincidit en el temps amb un altre de més complet d'Enric Jardí, es van ajuntar el rebuig editorial o d'un concurs literari (Premi Martorell, 1958) a dues novel·les. Això l'afectà molt, se sentí molt decepcionat. Per les lletres ens asabentem dels esforços de publicació de *Girantomb de vida* (*Ressaca* o *Xúrria*) i *L'aventura de l'eixut* (també anomenada *Un deliri de mar*), plenes de records arenynencs. Un dels intents fou per al Club Editor de Joan Sales. De nou començaren les tensions i els retrets entre tots tres. Sales rebutja, amb l'acord de Ferran de Pol, una de les novel·les de Miquel si no la reescriu i en

suprimeix diferents pàgines. Miquel acusa Ferran d'estar influenciat excessivament per Sales i s'oposa a refer la seua obra o que pugua ser retocada per aquest o Benguerel. Al final de la vida d'en Miquel, com una situació simètrica, Ferran de Pol —ja un narrador apreciat en la dècada dels seixanta— es converteix en conseller o en jutge de la seua obra de ficció: «Sé per en Sales que tens la meua novel·la *Xúrria*. M'agradaria que em donessis la teva opinió. Ho estimaria molt, però molt, especialment perquè vaig molt desorientat amb altres crítiques. Tu més que ningú pots opinar.»¹⁴ I l'opinió de Ferran la sabrem anys després quan assegurava que les dues novel·les de Miquel «com a conjunt demanaven una refosa total i una esportada severa d'excrecències.»¹⁵

Les obres catalanes de postguerra de Miquel i Vergés resten inèdites. Els manuscrits que tenia Ferran de Pol els va donar a la Biblioteca P. Fidel Fita d'Arenys de Mar, que conserva la majoria de les obres de l'historiador. Ferran en l'article necrològic sobre Miquel proposava un volum d'homenatge que recollira les obres més representatives del seu amic. D'això ja han passat trenta-quatre anys i encara no ha estat possible...

Josep-Vicent Garcia i Raffi
Doctor en filologia
(València)

Amy 1 — N.º 1 — Registrada como Ari. de 2.ª clase en la Admón. de Correos de Cuyacán — Setiembre, 1943

¹⁴ Carta de J.M. Miquel i Vergés a L. Ferran de Pol, Coyoacán: 22 gener 1961.

¹⁵ V. L. Ferran de Pol, «En la mort d'en J.M. Miquel i Vergés», *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita*, núm. 20 (octubre 1964), p. 111.